

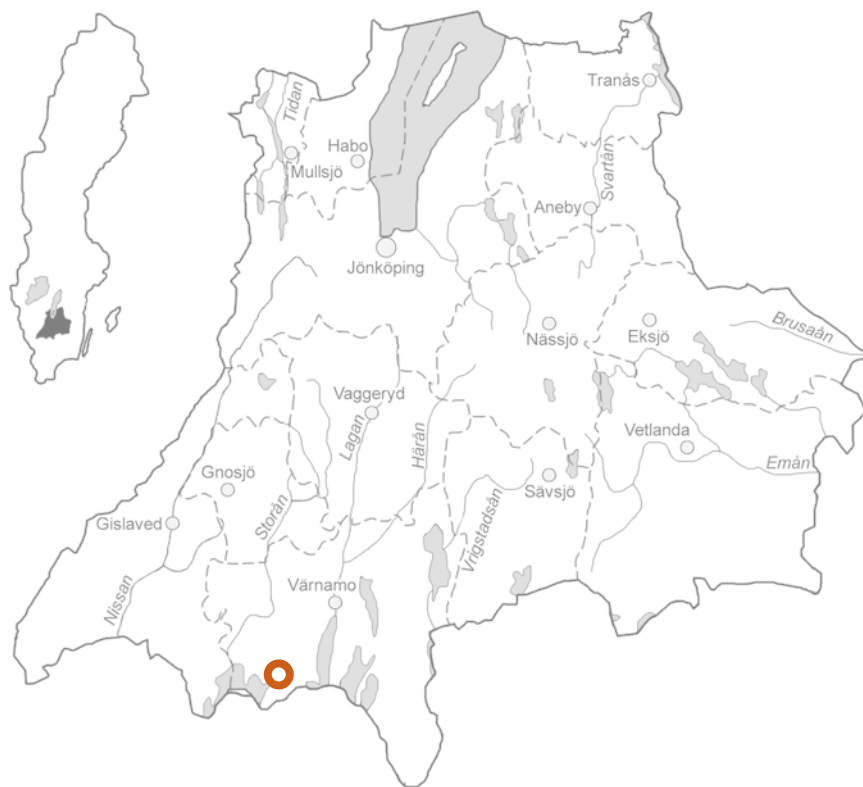
Dannäs kyrkogård

Kulturarhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Dannäs socken i Värnamo kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Dannäs kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Dannäs socken i Värnamo kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Jönköpings läns museums dnr: 2019-108

Rapport och foto: Charlotte Mårland

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

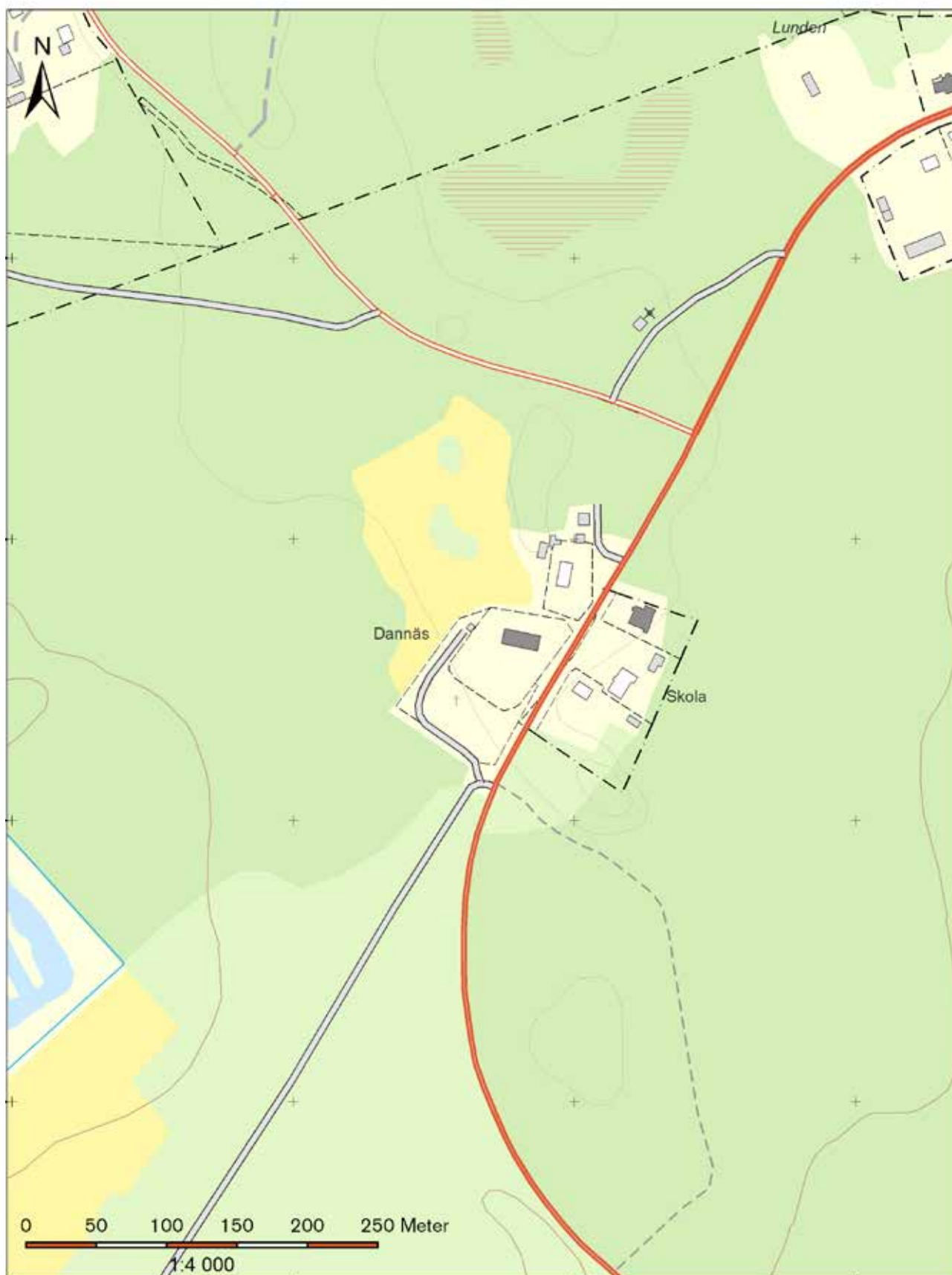
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2021

Innehåll

Inledning.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Allmän kyrkogårdshistorik.....	6
Tre vanliga gravvårdstyper.....	8
Lagstiftning.....	8
Kulturmiljölag (1988:950).....	8
Begravningslag (1990:1144).....	9
Allmänna skötselråd.....	11
Dannäs kyrka och kyrkomiljö.....	12
Kyrkogårdens historik.....	13
Beskrivning av kyrkogården idag.....	13
Allmän karaktär.....	13
Omgärdning.....	14
Ingångar.....	14
Vegetation.....	14
Gångsystem.....	14
Gravvårdstyper.....	14
Beskrivning av enskilda kvarter.....	16
Kvarter 1–4.....	16
Kvarter 5–9.....	17
Musealt kvarter.....	18
Nya kyrkogården.....	19
Händelsehistorik.....	19
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet.....	20
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:.....	21
Administrativa uppgifter.....	22
Referenser.....	23
Arkiv.....	23
Tryckta källor.....	23
Urval Kulturhistorisk värdefulla gravar.....	25
Kriterier vid kulturhistorisk bedömning.....	25
Klass 1.....	25
Klass 2.....	25

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

På uppdrag av Forshedabygdens församling har Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande inventering och förslag till bevarandeplan för Dannäs kyrkogård. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2019. Resultatet har därefter diskuterats med uppdragsgivaren och sammanställts under våren 2021.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvärden regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. I första hand är det Svenska kyrkan som har ansvar för att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara till hjälp och vägledning vid vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av olika ärenden.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en översiktlig historik över kyrkogården, en beskrivning med fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriska värden samt avslutningsvis en katalog över särskilt värdefulla gravar.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygdslitteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården i allmänhet har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv, utan kan vara föremål för omvärderingar. Vid bedömningen har hänsyn tagits till varje enskild kyrkogårds historia och egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den övergripande kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar, utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen.

En av länders få bevarade kyrkobalkar finns i Brandstorp i Habo kommun.

Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård, Vårgårda kommun.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Gravarna och deras utsmyckning redovisas i tabellform med text och fotografier samt på en gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som i första hand föreslås bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller i andra hand placeras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Charlotte Mårland vid Jönköpings läns museum under 2019. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med församlingen.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte snarare folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven. Gravar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett nyttobetonat sätt, där exempelvis hö kunde bärgas.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären. Förnyelsevägen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en tydlig kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser

– utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begrävdes kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begrävdes således oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast små, oansenliga och inte särskilt varaktiga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde å ena sidan och allmänt område å den andra speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas – skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer

Åsenhöga ödekyrkogård (Gnosjö kommun). På denna kyrkogård är mycket av den ålderdomliga, ängsliknande karaktär, som varit vanlig i äldre tid bevarad.

På de mer påkostade köpegravarna var både gravvård och inhägnad omsorgsfullt utformade. Här ett exempel från Norra Solberga kyrkogård i Nässjö kommun.

På kyrkogården i Ingatorp (Eksjö kommun) kan man uppleva den allmänna linjens gravområde med små anspråkslösa vårdar tämligen intakt.

Ett exempel på en gravvård från 1960-talet på begravningsplatsen i Aneby.

individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravlundar, där den plats var och en begravts på markeras.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning, men här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående format. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker och liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitats. Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förenkling av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen som begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet. Om gravvården således står kvar på den tillhörande graven ger begravningslagen ett skydd. Om gravvården däremot flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i kyrkans inventarieförteckning.

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd.

En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mörja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anförtros åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar. Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.

Biologisk påväxt, troligen rödalger, på en gravvård på Villstads kyrkogård i Gislaveds kommun.

Kalksten har en förmåga att spjälka sig och spricka. Denna sten på Forserums kyrkogård i Nässjö kommun kräver insatser av en stenkonservator.

Dannäs kyrkogård efter Erik Ihrfors avbildning i *Smolandia sacra* år 1885. Kyrkogården domineras av de talrika gravkullarna, med en handfull resta gravvårdar.

Kyrkogården hade en enklare karaktär även under tidigt 1900-tal. Gravkullar i kyrkogårdens sydvästra del samt lägre häckomgårdningar i dess sydöstra del. Fotograf Dan Samuelsson, år 1923.

Dannäs kyrka och kyrkomiljö

Dannäs socken ligger vid sjön Bolmens nordöstra strand. Till skillnad från bygden i övrigt så är socknen påfallande bördig med god jord, vars areal under 1800-talet utvidgats genom utdikningar. Skogsmarker finns även, med ett stort inslag av löv bland vilket man särskilt märker bokbeståndet. Terrängen är svagt kuperad. Förekomsten av fornlämningar är tämligen sparsam och härrör främst från järnålder med lämningar bl.a. i området kring kyrkbyn. "Dannaes" nämnes i skrift 1398. Innan 1900-talets pastoratsregleringar var Dannäs annex till Bolmsö. I socknen finns två säterier med rötter i senmedeltid. Det är Dannäs säteri som bl.a. ägts av släkterna Kyhle och Fägerskiöld samt Stora och Lilla Gavlö, vilka idag är styckade. Dessa gårdar utgjorde in i 1900-talet större delen av församlingen. Dannäs säteri ligger tillsammans med kyrkan i socknens västra del, ett stycke väster om en vägkorsning där vägarna från Ås i väster, Tannåker i söder och Vittaryd i sydost möter. Egentlig tätbebyggelse finns endast någon kilometer österut vid Vittarydsvägen där denna möter vägen från Forsheda i norr. Där finns bl.a. lanthandel och missionshus.

Kyrkbyn utgörs bara av en gård och det är Dannäs säteri. Redan Rogberg omnämnde 1770 att kyrkan stod på säteriets mark, vilket är orsaken till att någon kyrkby ej finns. Kyrka och kyrkogård ligger på en svag sydslutning väster om vägen mot Tannåker. Vid vägens östra sida står en skollänga i 1 ½ plan från 1882 med rödfärgad locklistpanel och sadeltak med betongpannor. I vinkel finns en lärarbostad från 1927 i 1 ½ plan med rödfärgad locklistpanel och brutet tak med betongpannor. Till skillnad från den välbevarade skolan så har husets karaktär förvanskats genom bl.a. moderna fönster med lösa spröjs. Norr om skolan ligger ett församlingshem i en våning med tillbyggnad från 1959 i vinkel. Det är klätt med rödfärgad locklistpanel och har sadeltak med betongpannor. Krönläget norr om kyrkogården intas av en lärarbostad från 1949, en ljusgult putsad länga med betongpannetäckt sadeltak som kännetecknas av sina runda takkupor. I anslutning till lärarbostaden står på stenplintar ett timrat och rödfärgat sockenmagasin från 1800-tal. Detta bär ett sadeltak med enkupiga lertegel. Det långsmala utrymme som finns mellan kyrkogårdens södra utvidgning och vägen upptogs av en asfalterad parkeringsyta. Från denna leder en lövträdsallé rakt söderut till Dannäs säteri.

Längs kyrkogårdens södra och västra sida är en grusväg och vid sistnämnda även en långsmal gräsyta för parkering. Denna avgränsas i väster med ett trästaket. I norra änden av denna västra remsa står en vitputsad förrådsbyggnad med sadeltak som täcks av enkupiga lertegel. Väster om remsan är en smärre hagmark, medan närområdet kring kyrkbyn i övrigt utgörs av blandskog. Området kring kyrkan är klassat som riksintresse för kulturmiljövården.

Dannäs kyrka har medeltida ursprung. Det är en vitkalkad, spritputsad stenkyrka med ett fullbrett rundat kor som tillkom 1816 och i väster ett säreget grunt torn som tillkom genom västgavelns påbyggnad med en klockvåning 1813. Detta ger kyrkan dess särdrag. Kyrkans murar genombryts av stora stickbågsfönster. Taket är brutet och täcks av enkupiga lertegel medan tornets takfall är täckta av kopparplåt.

Kyrkogårdens historik

Dannäs kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Föga är känt om kyrkogården innan 1700-talet. Rogberg omnämnde 1770 att det vid kyrkans västgavel fanns en pyramid av trä, uppförd som grav åt släkten Kyhle på Dannäs säteri. Denna var försvunnen 1885 när Erik Ihrfors avbildade kyrkan i "Smolandia sacra". Troligen revs den i samband med korbygget 1816, under vilket gravkammare finns. Ihrfors' teckning visar en på sedvanligt vis ängsartad kyrkogård med några enstaka stenvårdar och avlånga gravkullar. Stenmuren kring kyrkogården var då redan lagd och en trädkrans planterad.

I en beskrivning 1914 omnämndes att kyrkogården omgavs av almar och en hagtornshäck. Gravkvarteren indelades av sandade gångar och familjegravarna avskildes från varann genom "spiralhäckar". På ett fotografi från 1923 syns att kyrkogården ännu till stor del utgjordes av gräsytor, några resliga vårdar med grusgravar kan dock skönjas i öster. Tio år senare så bestod kyrkogårdens södra till stor del av kvarter med grusgravar som inramades av grusgångar respektive låga häckar. Under 1900-talets senare del har grusbäddarna och hälften av grusgångarna lagts igen. 1983 gavs tillstånd till en sydlig utvidgning av kyrkogården, vilken projekterades av K-Konsult, Jönköping.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Dannäs kyrkogård består av en äldre och en yngre del. Den äldre delen har en närmast kvadratisk form med karaktäristiskt rundade hörn. Terrängen sluttar svagt åt söder. Kyrkan är belägen i norr med koret åt öster. Kyrkogården består av tre kvarter, ett stort söder om kyrkan, ett utsträckt väster och norr om kyrkan samt ett mindre öster och direkt söder om kyrkan. Dessa benämns här för enkelhetens skull A, B, C. Söder om den äldre delen är en medelst bevarad mursträckning avskild ny del från 1983. Marken är där uppfylld så att en plan yta uppnåtts. Formen är rektangulär och har rundade hörn som på ett förtjänstfullt sätt knyter an till den äldre delen. På båda delarna av kyrkogården finns flera armaturer i form av "traditionella" svarta gatlyktor av metall.

Vid mitten av 1900-talet dominerades kyrkogårdens södra kvarter av häckomgärdade grusgravar. Ett sorgeträd markerar en av gravarna, i övrigt tycks den västra sidan ha ett relativt homogent uttryck. Okänd fotograf, år 1942.

Området med grusgravar har även i sen tid varit koncentrerat till kyrkogårdens sydöstra del, medan den sydvästra delen sannolikt har utgjorts av allmän linje.

Flygfotografi, 1930-40-tal.

Ett par lönnar ingår i trädkransen vid den gamla kyrkogården.

Huvudingången till nya kyrkogården ifrån öster länkar samman den gamla kyrkogårdsmustren med den nya.

Omgärdning

Kyrkogårdens äldre del omges av en kallmur med jordvall på insidan. Den är ca 1-1.5 meter hög och består av otuktad marksten i skiftande storlekar. På muren växer mossor, ormbunkar och sedum. Längs östra sidan står invid muren två långa träbänkar på stenplintar. Muren är sannolikt anlagd under 1800-talets förra hälft, kanske i samband med kyrkans tillbyggnad 1816. Nya delen av kyrkogården omges av en ca 1 meter hög stödmur av otuktad respektive kilad gråsten.

Ingångar

Kyrkogårdens äldre del har tre ingångar. Huvudingången är belägen mitt på östra sidan. Den har en smidd pargrind från 1800-talet med bandjärnsslöjor. Den sitter mellan kanthuggna och toppiga granitstolpar. I nordost och mitt på västra sidan är var sin enkel smidesgrind, troligen från förra sekelskiftet. Dessa sitter mellan sten- respektive trästolpar. I söder finns två muröppningar mot nya kyrkogården. I dennas norra hörn sitter smidda pargrindar utförda i stil med gamla huvudingången, upphängda på järnstolpar.

Vegetation

Innanför den gamla kyrkogårdens murar växer, utom i söder, en mer än sekelgammal trädkrans bestående av fem almar, två lönnar och två lindar. Denna är kompletterad med en nyplanterad lind och i söder en rad med nyplanterade rönnar. Inom kyrkogårdens södra kvarter har raderna rygghäckar av måbär och en av oxbär. Utanför västra kyrkogårdsmuren växer ännu en gammal lind. Utanför nya kyrkogårdens södra och västra murar växer var sin rad med unga lindar. Innanför dess östra sida är en lövhäck planterad och i sydöstra hörnet några resliga cypresser.

Gångsystem

Gamla kyrkogården genomlöps av en rak grusgång mellan västra och östra ingången. Till denna ansluter en öppen trapetsoid, grusad plats framför tornporten och en grusgång som löper längs kyrkogårdens alla sidor, utom den norra. En mindre grusgång ansluter till sakristians port i norr. Kring kyrkan är en grussträng som dränering. Tidigare fanns gångar mellan gravraderna i södra kvarteret. En bred grusgång löper längs gamla södra kyrkogårdsmuren mellan nya kyrkogårdens två ingångar. Till denna ansluter grusgångar som omger och genomlöper en minneslund.

Gravvårdstyper

Kyrkogården uppvisar gravkonst från 1600-talet fram till idag. De äldsta är av sandsten och smide samt vittnar om tiden innan den industriella gravstenstillverkningen. Det är annars denna som

präglar kyrkogården. Framträdande är de stora gravvårdarna på de enskilda gravarna från förra sekelskiftet och mellankrigstiden. De äldre är resliga och har ibland form av en obelisk eller bautasten. Med bestämmelser om maximihöjder på gravvårdar under mellankrigstiden så blev formerna istället bredare. I båda fallen är de tydliga statusmarkörer, uttryck för sin tids individualism. Vanligaste materialet är svart granit. Som regel var dessa vårdar kopplade till en grusbädd med inramande häck eller stenram i samma material som vårdan. I och med mellankrigstiden började fler och fler få råd att skaffa sig gravvård av sten, vilket gjorde att en enklare och mindre vårdtyp blev vanlig, den låga rektangulära. Mellan- och den tidiga efterkrigstidens vårdar gavs ofta klassiserande drag som tempelgavel eller kolonner. Under efterkrigstidens senare del blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. Titlar användes mer sällan. Däremot bestod bruket att ange ortsnamn. Det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger, gav upphov till en viss schablonmässighet. En annan orsak till det enhetliga utförandet var tidens betoning av kollektivet och likheten inför Gud.

Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, under mellankrigstiden och följande decennier gärna den svarta graniten. Överlag har man under större delen av 1900-talet haft grusbädd till gravarna, med en inramande låg häck. Av detta återstår idag ingenting. Av allmänna linjen finns knappt något spår, även om enstaka vårdar kan indikera en allmän grav. I allmänna linjen begravdes som regel det stora flertalet kostnadsfritt, den ene efter den andre allt efter frånfälle. Vårdarna är enkla och små, men anspelar på formerna hos de enskilda gravarnas monument. Inte sällan är de dock bara en liten platta, en s.k. liggare. På nya kyrkogården är enhetliga och låga vårdarna från 1980-talet och framåt. En viss ny individualism kan skönjas hos ett par av vår samtids vårdar i främst friare formspråk.

Ett fåtal förindustriella vårdar står uppställda längs kyrkans södra fasad och representerar kyrkogårdens äldre inslag.

Tidstypisk högre vård från 1920-talet i svart granit med slipad dekor.

Den gamla kyrkogårdens södra kvarter har ett blandat gravvårdsbestånd där högresta vårdar från tidigt 1900-tal blandas med sentida mellanhöga vårdar.

Tidstypisk jugenddekor med rosor i relief.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter 1-4

Allmän karaktär

De södra kvarteren på gamla kyrkogården består av sju nord-sydliga, dubbla gravrader med rygghäck. Tidigare var raderna avskilda med grusgångar och som regel hade gravarna grusbädd med inramande låg häck. Gravvårdsbeståndet är blandat.

Gravvårdstyper

Kvarteren uppvisar gravvårdar från de senaste drygt 150 åren. Till antal dominerar vårdarna från efterkrigstiden, särskilt i västra hälften. Genomgående är en stor andel familjegravar, även om de är få under 1900-talets senare decennier. Ett antal påkostade vårdar markerar sig genom sin storlek och ger ett dynamiskt intryck av kyrkogården. De äldsta vårdarna utgör två gjutjärnskors, den ena från 1848 över makarna Ramberg på Stora Gavlö, den andra från 1851 över majoren och riddaren W.M. Planting Gyllenbåga på Lilla Gavlö. Några resliga granitvårdar från förra sekelskiftet speglar den tidens ideal. Bl.a. märks en obelisk över Thoréns familjegrav och nio svarta granithällar över hemmansägare och kyrkovårdar. En av sistnämnda bär en referens till Missionsförbundets sångbok (Sv. Mfb.) och minner därigenom om missionsrörelsen i socknen. Särskilt markerar sig två bautastenar med en höjd på närmare två meter, den ena från 1900 över en rättares familjegrav och den andra över Gustaf Jakobssons familjegrav, Stora Gavlö. Den mest storskaliga vårdan är ändå den kraftiga höga gaveln i ljus granit på Josef Petterssons på Dannäs säteri familjegrav från 1903. Denna bär typisk jugenddekor i form av skulpterade rosor. Låga flyglar på sidorna visar att vårdan ursprungligen haft grusbädd med stenram. I den direkta närheten finns flera vårdar över senare ättlingar på säteriet. En bautasten från 1912 är rest över lärarinnan Anna Svahn vid Gyllenbågas kors i den statusladdade västligaste raden. De låga rektangulära vårdarna daterar sig från 1930-talet till seklets slut. Bland de första tre decenniernas vårdar är klassiserande formspråk vanligt, med kolonner och frontoner. Särskilt påkostade exempel utgör de familjegravar som tillhör Wilhelm Josefsson på Dannäs säteri från 1957, August respektive Gunnar Jakobsson på Stora Gavlö och köpman Axel Jonsson. Vanligaste materialet under dessa decennier är grå och svart granit. Under 1960- och 70-talen blev det vanligt med stramare vårdar, här ofta accentuerade med bokstäver och årtal av koppar. Polerad röd granit blev ett vanligare material. Några av vårdarna har en mer individuell utformning med exempelvis marmorkors och polerade sockelplintar av svart granit. Två enklare vårdar från 1931 och 1952 berättar om en lärarinna respektive en kantor och folkskollärare. Tre små vårdar från 1930-talet på ensamgravar skulle kunna tolkas som allmänna linjegravar. De befinner sig i den tredje raden från väster, vilken i

övrigt består av vårdar från främst 1960- och 70-talen. Eventuellt kan här ha funnits en allmän linje.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarterets gravvårdsbestånd är varierat och speglar de senaste 150 åren. Två gjutjärnskors och ett antal storskaliga vårdar från förra sekelskiftet över hemmansägare och godsägare i socknen ger dynamik åt kyrkogården och ett historiskt djup åt kvarteret i fråga. Därmed besitter de ett högt kulturhistoriskt värde. Flera av dessa vårdar kan även kopplas samman med lokal- och personhistoriska värden. Exempelvis är några vårdar knutna till socknens säterier: Dannäs samt Stora och Lilla Gavlö. Några vårdar med titlar som kyrkovärden, rättaren, lärarinnan och kantorn utgör historiska dokument som berättar om viktiga personer i socknen. Kvarteret består i övrigt av främst efterkrigstidens låga, uniforma vårdar som speglar ett mer kollektivt ideal. De saknar titlar, men man har i många fall fortsatt sätta ut gårdsnamn. Kvarteret som sådant är förändrat genom borttagande av grusgångar, grusbäddar och häckramar. Dock har rygghäckarna stor betydelse för upplevelsen av rumsligheten. Dessa bör liksom de äldre gravvårdarna ej avlägsnas.

Kvarter 5-9

Allmän karaktär

Det västra och de norra kvarteren utgörs av en nord-sydlig gravrad vänd mot västra kyrkogårdsmuren och några spridda gravar längst i öster, riktade mot öster. Ytan norr om långhuset är tom på gravar, vilket kan kopplas samman med traditionella folkliga föreställningar om denna sidas negativa karaktär.

Gravvårdstyper

Raden längst i väster är mycket enhetlig och består av ett tiotal resta vårdar från 1851-1922 i främst svart granit. Storlekarna är något varierande, men alla är de högre än breda, vilket är kännetecknande för tiden. Den äldsta vården är en obelisk rest över kammarherren friherre G B Fägerskiöld med fru på Dannäs säteri. Över ättlingen, överstelöjtnanten RSO friherre C P P Fägerskiöld står en vård från 1894. Bland vårdar med titlar finns en vård från 1899 över en lantbrukare och en från 1922 över småskollärare och kommunalordförande A J Glantz med fru. Öster om raden är några spridda låga vårdar från efterkrigstiden. I öster står några spridda vårdar från förra sekelskiftet fram till ca 1960. Äldst är en vård från 1890 över en Britta Stålhammar. Fyra likartade liggare från 1895-1939 är lagda över tre kvinnliga medlemmar av familjen Lemchen på Dannäs säteri och en trotjänarinna. En obelisk från 1900 är rest över en hemmansägare och en mindre vård från 1953 över en köpman.

Från 1930-talet blir de mellanhöga vårdarna vanliga. Lärarinnan Amanda Svenssons gravvård hör till de tidigaste exemplen på Dannäs kyrkogård.

De norra kvarteren är sparsamt använda, och de fåtal vårdar som finns ligger i anslutning till vägen i öster.

De musealt uppställda vårdarna står längs kyrkans långhus, flera av vårdarna har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Hjulskors förekommer i granit så väl som en handfull smidesvårdar. På Dannäs kyrkogård finns en av de få bevarade hjulskorsformade smidesvårdarna.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarterets främsta kulturhistoriska värde är kopplat till den västra radens enhetliga sekelskiftesvårdar, vilka alla bör kvarstå på plats. En stor del av de fåtaliga övriga vårdarna i öster får ett värde genom sin ålder och genom befintliga titlar. Vårdar med titlar utgör dokument till historien. Till några av kvarterets vårdar kan även ett person- och lokalhistoriskt värde knytas. Frånvaron av gravvårdar på långhusets norra sida är kännetecknande för äldre negativa föreställningar om nordsidan. Denna frånvaro är ett värde i sig och om möjligt bör nytillskott undvikas på denna yta.

Musealt kvarter

Allmän karaktär

Det museala kvarteret avser ytan i direkt anslutning till kyrkans södra sida med uppställda äldre vårdar.

Gravvårdstyper

De 13 museivårdarna har alla stått på andra platser ursprungligen. Fyra stenar är s.k. parstenar av sandsten från 1688–1734 med stiliserade ansikten inhuggna i krönet. En sjunde av kalksten är den äldsta, från 1644 och rest över en stamfader till Carl von Linné, Jöns Ambjörnsson. Krönet har sprickor, vilka senare förvärrats till följd av en cementlagning från 1970. Två sandstenshällar har profilerat krön, den ena från 1758 över inspektorn Daniel Eneroth, den andra från 1700. Flera av stenvårdarna har skador efter vittring, och inskriptionerna är delvis mycket svårlästa. Två av vårdarna är smideskors, det ena daterat till 1775. Vidare finns ett järnkors från 1837 och ett gjutjärnskors från 1843 över makarna Bolin. Längst i väster står två tunna granithällar varav den ena till formen liknar ett hjulkors.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Museivårdarna har alla var för sig ett mycket högt kulturhistoriskt värde som vittnesbörd om gravkonsten innan industrialismen. Samtliga vårdar bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning. Stenvårdarna bör ses över av en stenkonservator.

Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Nya kyrkogården från 1983 delas i två delar av en askgravlund vilken togs i bruk 2012. Väster om denna är fyra raka nord-sydliga gravrader vända mot öster. Askgravlundens är symmetriskt uppbyggd och utgörs av en grusyta som innesluter en gräsrundel i norr och rätvinkliga ytor med gatsten i södra hörnen där parkbänkar är placerade. Längs dess raka sidor är lövhäckar. En rak grusgång löper åt norr från rundeln. Öster om minneslundens är en ännu outnyttjad gravyta.

Gravvårdstyper

Vårdarna utgörs av efterkrigstidens vanliga, låga typer med rektangulär form. Storleken är enhetlig, men variation finns i material: röd, grå och svart granit. De daterar sig från 1982 till idag. Titlar förekommer inte, men seden att sätta ut ortsnamn är ännu levande.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Nya kyrkogården från 1983 speglar genom sina raka rader av enhetliga vårdar efterkrigstidens och folkhemmets kollektivistiska kyrkogårdsideal. Askgravlundens är ett uttryck för det sena 1900-talets förändrade gravseder.

Händelsehistorik

1200-tal

Anläggning.

1800-tal

Stenmurar och trädkrans.

1983

Kyrkogårdsutvidgning åt söder. K-Konsult, Jönköping. (JLST)

Den nya kyrkogården visar på det sena 1900-talets ideal med mellanhöga gravvårdar.

Askgravlundens har en symmetrisk utformning och omgärdas av en avenbokshäck.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Dannäs kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Kyrka och kyrkogård ligger i anslutning till ett gammalt sockencentrum med skola, lärarbostäder, sockenmagasin och Dannäs säteri. Närområdet är klassat som riksintresse. Kyrkogården består av en äldre del och en yngre från 1983 i söder. Den äldre delens omgivande kallmurar och till stor del sekelgamla trädkrans är typiska drag hos en landsbygdskyrkogård liksom smidesgrindarna och grusgångarna som binder samman de olika delarna. Särpräglade är kyrkogårdens rundade hörn, vilket även återfinns i Hånger och förtjänstfullt tagits upp i utvidgningen. Båda delarna bildar var sin välvärdad enhet emedan gamla kyrkogårdsmuren behållits intakt.

Kyrkogården är relativt liten och den gamla delen domineras därför av det stora kvarter som upptar södra hälften, nedanför kyrkan. Karaktären av tidigt 1900-tal med grusgravar inramade av häckar och raka grusgångar är nu i det närmaste borta. Gruset som sådant har sekelgammal hävd på landets kyrkogårdar och bidrar starkt till upplevelsen, varför det är desto viktigare att värna kvarvarande grusgångar.

Ett stort kulturhistoriskt värde finns i de äldre vårdar som fått stå kvar. Genom sin storlek och ålder ger de en dynamik åt kyrkogården. I övrigt är det till antalet mellan- och främst efterkrigstidens låga vårdtyper som dominerar, vittnande om en förskjutning från betoningen av individen till kollektivet. Rygghäckar längs gravraderna i södra kvarteret spelar en viktig roll som rumsskapande inslag. Kyrkogårdens norra sida har bara nyttjats i väster och öster, vilket minner om gångna tiders negativa föreställningar kring kyrkans nordsida. Frånvaron av vårdar är där ett värde i sig. I väster är en sammanhållen rad av svarta granitvårdar från förra sekelskiftet, vilka bildar en värdefull helhet. I öster är det en blandning av äldre och moderna vårdar. Bland de äldre vårdarna finns flera som har ett särskilt högt värde genom exempelvis titlar som berättar om socknens historia eller genom sitt utförande som exempelvis de tre gjutjärnsvårdarna. Till dessa kommer museivårdarna i sandsten och smide från 1600- och 1700-talen som samlats vid södra kyrkomuren. Dessa är representanter för den hantverksmässiga framställningen av gravvårdar innan industrialismen. Några vårdar är av ett klart lokal-

och personhistoriskt intresse, bl.a. de som kan knytas till socknens tre stora säterier. Utvidgningen från 1983 med sina raka rader av låga moderna vårdar är en fortsättning på efterkrigstidens och folkhemmets kollektivistiska ideal. Intrycket är därmed enhetligt. En askgravlund i östra hälften speglar det tidiga 2000-talets förändrade gravseder.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kallmurar, smidesgrindar, trädrader, häckar och grusgångar är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning med ett högt värde samt därmed viktiga att vidmakthålla.
- Vårdar äldre än 1940 och vårdar med titel utgör viktiga inslag i kvarteren på gamla kyrkogården. Därmed är det av vikt att de bevaras, helst på plats.
- Vårdar äldre än 1850 och gjutjärnskors bör finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Om möjligt så bör nytillskott undvikas norr om kyrkan.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2019-108
Beställare:..... Forshedabygdens församling
Inventering och rapportansvarig:..... Charlotte Mårland
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun: Värnamo kommun
Socken:..... Dannäs socken
Fastighetsbeteckning:..... Dannäs kyrkogård

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tryckta källor

Gullbrandsson, Robin. *Dannäs kyrkogård, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Dannäs socken i Värnamo kommun. Jönköpings län, Växjö stift.* Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2007:14.

Hellman, Caroline. *Västbo-krönika i ord och bild.* Växjö, 1944.

Kulturhistorisk utredning för Värnamo kommun. Landsbygden. Jönköping 1984.

Rogberg, Samuel. *Historisk beskrifning om Småland.* Karlskrona, 1770.

Rosengren et al. *Ny Smålandsbeskrivning. Västbo härad.* Växjö, 1914.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala, 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm, 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla, 1957.

Urval Kulturhistorisk värdefulla gravar

Kriterier vid kulturhistorisk bedömning

Vid den kulturhistoriska bedömningen av gravanläggningarna på en begravningsplats utgår man från ett antal kriterier. Målet är att urvalet av de utvärderade gravarna skall spegla gravkulturen i vid bemärkelsen inom en begravningsplats, men i förlängningen också inom ett vidare område.

Utformningen av en gravanläggning har stor betydelse vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Vårdar som är påkostade, hantverksmässigt utförda, estetiskt framstående, särskilt anspråkslösa eller anknyter till en lokal tradition är ofta särskilt intressanta. Gjutna gravkors i bruksbygder är exempel på en sådan lokal tradition. Man bör också spegla alla samhällsgruppers gravskick, att bevara ett sammanhållet område med gravar som ingår i allmänna linjen kan vara viktigt.

Gravanläggningar som har inskrifter som anger titel och hemvist på den begravda berättar mer om gravplatsen än om dessa uppgifter saknas. Ibland finns också citat från Bibeln eller psalmboken eller bara en referens till ett citat. Ju fler uppgifter som står angivna desto större samhällsvärde har gravvården.

Ibland är gravvårdar resta över betydelsefulla personer eller personer som haft en tydlig anknytning till församlingsarbetet, exempelvis präster, klockare, kyrkvårdar och skollärare. Detta kan förstärka det kulturhistoriska värdet på en gravvård.

Industriellt framställda gravstenar bär ibland någon form av märkning från tillverkaren. Att veta varifrån stenen kommer och vem som tillverkade den höjer gärna det kulturhistoriska värdet.

Efterkrigstidens gravskick kan upplevas enahanda och likformigt. Det finns dessutom en väldigt stor mängd gravvårdar av likande typer på länets kyrkogårdar. Det är inte rimligt att bevara dessa i lika hög grad som äldre gravvårdar, men det är ändå angeläget att ett urval av dessa bevaras som exempel från detta skede.

Förutom själva gravstenen så består många gravplatser av även gravramar, häckar, växtlighet osv. Dessa tillhör har ofta tagits bort, men när de är bevarade finns det särskild anledning att dessa tas med i urvalet.

Klass 1

Avser gravplatser med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på plats och utan förändringar.

Klass 2

Avser gravplatser med högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör i första hand bevaras på plats och utan förändring. Det kan dock vara möjligt att återanvända en vård för att bibehålla en karaktär på en del av kyrkogården, med fördel används då ett typsnitt anpassat till vårdens karaktär. I undantagsfall är det möjligt att flytta vårderna om det är personhistoria eller titel som är det intressanta.

Gravnr.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/urval	Fotografi
-	Handhuggen granitvård, hjulkors utan synlig inskription.		Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie-förteckningen.	
-	Handhuggen granitvård med konkava hörn. Delvis vittrad, viss inskription otydlig/saknas, inskription även under markytan.	IHS HÄR UNDER HVILA --LIG DANEMANNEN SALIG HOS GUD BAS UTI WÄRDS DER inskriftningen förtsätter under markytan, möjligen 171?	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie-förteckningen.	
-	Handhuggen kalkstensvård, dubbelsten med avtrappande krön. Spjälkning i stenen, kraftigt vittrad inskription.	HÄR HVILAR -- BJÖRN I IONS --	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie-förteckningen.	
-	Handhuggen kalkstensvård, dubbelsten med rundade krön.	IHS INS MID SGD KCHRISTUS ÄR MET LIF DÖDEN ÄR MIN VINNING AVARNA GÅR EN 1714	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie-förteckningen.	
-	Handhuggen kalkstensvård, dubbelsten med rundade krön. Ställvis kraftigt vittrad inskription.	V. 38 IGÅR BORDI MIG IDAG TIG: INUNDER DENA STEN HVILAR SIN TRÖTE BEN P:A:S K:I:D HANS HUSTRU I SNABO FEM --	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie-förteckningen.	

-	Handhuggen kalkstensvård, dubbelsten med rundade krön med ansikten. Nedertill dekor med timglas och dödska.	HÄR UDNER HVILAS IONS:SON LÖNNARBO SOM AFSOMNADE 1693 HUSTRU BRITA E:DOTTER SOM AFSOMNADE ANO 1708 M2IVII TEXTEN DEN IIGPSV 789	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
-	Handhuggen kalkstensvård, enkel vård med rundat krön med ansikte.	HÄR W:LIGIA BEGREFVENE FÖR DOM VÄLACHAND ELIAS SVENSSON I IONSBOO MÅD H: SIIN K: HVSTRW DYGD SAMMA H: INGERD BÖRSDOTTER HWILA AFSOMNADE ANNO 1700 GVD H: FÖÖRLÅNA DEM EEN FRÖJDEFWLL WPPSTÄNDELSE	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
-	Handhuggen kalkstensvård, dubbelsten med rundade krön med ansikten. Dekor med sax. Vittrad, svärtydd inskription.	ILS KPD MIN ÅLENDES -- --	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
-	Enkelt gjutjärnskors med ristad inskription.	1837 KODDEBO	Klass 1 Tidigindustriell gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
-	Gjutjärnskors med inskription i relief.	HÄR HWILAR JOH. PERS. BOLIN FÖDD 1743 DÖD 1805 ING. MAR. BOLIN FÖDD ORRE FÖDD 1750 DÖD 1843	Klass 1 Tidigindustriell gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	

-	Handhuggen kalkstensvård med avtrappande krön. Vården är på baksidan uppstadgad med metallstång och fyra skruvar med plastplugg.	IHS HÄR VNDER HWILAR INSPECTOREN DANIEL ENEROT FÖDD DEN 26 MARTII ÅR 1700 DÖD DEN 18 APRIL ÅR 1758 SAMT DES HUSTRU FÖD DEN 31 IANUARI ÅR 1700 DÖD DEN 23 NOVEM - -	Klass 1 Förindustriell gravvård. Vårdar äldre än 1850 bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
-	Rombformad smidesvård krönt av vimpel.	IHS EIS D1775 BID D1795	Klass 1 Förindustriell gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
-	Hjulkorsformad smidesvård, ursprungligen krönt av vimpel. Avbruten, inskriptioner saknas.		Klass 1 Förindustriell gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
Kv 1, 4-5	Hög och bred tempelformad vård i rosa granit med dekor i relief.	AUGUST JAKOBSSON FAMILJEGRV ST. GAFLÖ SALIGA ÄRO DET FOLK VARS GUD HERREN ÄR	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård med dekor.	
Kv 1, 9-11	Mellanhög vård med slipad svart dekor.	JAKOB OCH C.A. LINDBLOMS FAMILJEGRV VÄDERÅR	Klass 2 Tidstypisk familjevård.	

Kv 1, 14-17	Bautasten med släthuggen yta i rosa granit.	GUSTAF JAKOBSSONS FAMILJEGRÄV	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård.	
Kv 1, 18-19	Hög vård i grå granit med rosendekor i relief.	JOSEF PETERSSON *1839 †1903 FAMILJEGRÄV JAG VET ATT MIN FÖRLOSSARE LEVER	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård med dekor.	
Kv 1, 24-25	Gjutjärnskors med klöverform.	M.U. RAMBERG *1794 †1843 H.M. RAMBERG *1792 †1847	Klass 1 Tidigindustriell gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas i inventarie- förteckningen.	
Kv 1, 26-28	Hög vård i svart granit med brutet krön.	J. KÖFVER N.P. KLÖFVERS FAMILJEGRÄV GRANELUND REST ÅR 1925 PAULI 2B. TIM. 4:7-8 SV. PS. 221.3	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård. Hemvist, bibel- och psalmboksreferens.	
Kv 1, 60	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	LÄRARINNAN AMANDA SVENSSON DANNÄS *1871 †1931 TACKSAMMA FÖRSAMLINGSBÖR RESTE VÅRDEN	Klass 1 Tidstypisk mellanhög vård med dekor. Titel, hemvist.	

Kv 1, 76-77	Hög vård i svart granit med brutet krön.	HEMMANSÄGAREN L.P. PETERSSON *1856 †1940 HUSTRUN MARIA KATARINA PETERSSON F. BERGENHOLTZ *1853 †1922 SONEN PER MALKOM *1883 †1881 PS. 654 BODA	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens. Barnadödlighet.	
Kv 1, 78-79	Hög vård i svart granit med brutet krön.	F.D. KYRKOVÅRDEN C.A. GABRIELSSON RÄVELOD *1864 †1923 PS. 576 HUSTRUN ANNA MARIA *1871 †1949 PS. 331	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	
Kv 1, 81-82	Hög vård i svart granit med brutet krön.	F.D. KYRKOVÅRDEN J.A. SAMUELSSON *1863 †1936 HUSTRUN ANNA SARA SAMUELSSON *1860 †1926 STOREBO	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist.	
Kv 2, 3-6	Hög vård i svart granit med brutet och vinklat krön.	E.G. PETERSON BODA *1849 †1925 HUSTRUN INGA KRISTINA *1854 †1938 FAMILJEGRÄV	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård. Hemvist.	
Kv 2, 7-8	Hög vård i svart granit med brutet krön och slipad dekor. Påväxt av lavar, svårläst.	HEMMANSÄGAREN JONAS BERGENHOLTZ *1844 †1927 HUSTRUN KATARINA (?) BERGENHOLTZ *1860 †1927 SV. PS. 4 -- VADERÅS (?)	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	

Kv 2, 9-10	Hög vård i svart granit med brutet krön och slipad dekor. Påväxt av lavar.	ANDERS SVENSSON *1853 †1941 HUSTRUN HELENA KRISTINA SVENSSON *1849 †1927 FÄLLAN	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård med dekor. Hemvist.	
Kv 2, 11-12	Hög vård i svart granit med brutet krön.	HEM. ÄG. SVEN JOHANSSONS FAMILJEGRÄV EKÅSEN SV. M-FB. 736	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, Sv. Mfb - frikyrkorörelsen.	
Kv 2, 13-14	Mellanhög smal vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor.	HEMMANSÄGÄREN KARL E. JOHANSSONS FAMILJEGRÄV NORDANSKOG	Klass 2 Tidstypisk familjevård med dekor. Titel, hemvist.	
Kv 2, 26-28	Hög vård i svart granit med rundat krön, slipad dekor.	HEM-ÄG. J.A. ERIKSSON FAMILJEGRÄV JONSBO	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård med dekor. Titel, hemvist.	
Kv 2, 34	Hög obelisk i röd granit.	N.G. THORÉNS FAMILJEGRÄV PS. 187	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård.	

Kv 2, 42-43	Mellanhög smal vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor.	KYRKOVAKTMÄSTARE J. SVENSSON FAMILJEGRÄV LUNDEN	Klass 2 Tidstypisk familjevård med dekor. Titel, hemvist.	
Kv 2, 44-46	Hög vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor.	A.J. PETERSSONS FAMILJEGRÄV EKLANDA	Klass 2 Tidstypisk familjevård med dekor. Hemvist.	
Kv 2, 60-63	Hög vård i grå-svart granit med brutet krön. Två sidor i bruk.	F.D. KYRKOVÅRDEN BENGT M. PETERSSON *1849 †1934 HUSTRUN JOHANNA M. PETERSSON *1844 †1909 JOH. 3:16 PS. 260 SONEN ARON PATRIK *† 1872 FR. YSTEBO	Klass 1 Tidstypisk högre vård. Barnadödlighet. Titel, hemvist, bibel- och psalmboksreferens.	
Kv 2, 77-78	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	C.A. CARLSSONS FAMILJEGRÄV	Klass 2 Tidstypisk familjevård.	
Kv 2, 90-91	Hög vård i svart granit med rundat krön, slipad dekor.	HEMMANSÄGAREN J.A. PETERSSON *1856 †1938 HUSTRUN ANNA MARIA PETERSSON *1861 †1917 TORNÄS	Klass 1 Tidstypisk högre vård med slipad dekor. Titel, hemvist.	

Kv 2, 95-97	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	TRÄDGM. BENGSSONS S.A POHLS LÖNNEBERG FAMILJEGRÄV	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård med slipad dekor. Titel, verksamhet som ansluter till säterierna.	
Kv 3, 26-27	Mellanhög tempelformad vård i svart granit.	KÖPMAN AXEL JONSSONS FAMILJEGRÄV ROSENLUND	Klass 2 Tidstypisk familjegrav. Titel, hemvist.	
Kv 3, 49-50	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	J.E. BERGMANS FAMILJEGRÄV U.S.A.	Klass 1 Tidstypisk modernare vård. Utvandring.	
Kv 3, 75-76	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	KANTORN OCH FOLKSKOLLÄRAREN K.E. SKOGLUND *1864 †1952 HANNA SKOGLUND *1850 †1969 JOH. 14:1-3	Klass 2 Tidstypisk efterkrigstida vård med slipad dekor. Titlar - skolan samt kyrkan, bibelreferens.	
Kv 3, 73-74	Mellanhög smal vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor.	SVEN SVENSSON *1832 †1916 Hustrun KRISTINA SVENSSON *1836 †1923	Klass 2 Tidstypisk vård med slipad dekor.	

Kv 4, 1-2	Hög vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor. Påväxt av lavar, svårläst.	E. PETERSSON FR ELLANDA *1831 †1911 HUSTRUN STINA PETERSSON *1835 †1923	Klass 2 Tidstypisk vård med slipad dekor.	
Kv 4, 49-50	Bautasten med släthuggen yta i svart granit. Påväxt av lavar, svårläst.	RÄTTAREN E.J. SALMONSSON *1862 †1900 HUSTRUN ELIS. ERIKSSON FÖDD JOHANSSON *1862 †1913 PS. 33 KVARNAGÅRDS FAMILJEGRAF	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	
Kv 4, 55	Hög vård i gråsvart granit.	FD. LÄRARINNAN ANNA SVAHN *1848 †1912	Klass 1 Tidstypisk vård, titel - skolan.	
Kv 4, 57	Högt gjutjärnskors med dekor i relief.	STOFTET AF MAJOREN OCH RIDDAREN W.M. PLANTING GYLLENHAMMAR FÖDD 1771 DÖD 1851	Klass 1 Karaktärsskapande gjutjärnsvård med titlar. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
Kv 4, 60	Hög vård i svart granit med rundat krön.	C.A. FALKS HOLKHULT FAMILJEGRAV	Klass 2 Tidstypisk vård med slipad dekor.	

Kv 5, 1	Mellanhög smal vård i grå granit med brutet krön. Kraftig påväxt av lavar, ej läsbar.		Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 2	Mellanhög smal vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor.	BENGT JOHANSSON *1844 †1921 HUSTRUN KRISTINA *1844 †1921 BLOMMEBO	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 3	Mellanhög smal vård i svart granit med brutet krön. Kraftig påväxt av lavar, ej läsbar.		Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 4	Mellanhög smal vård i svart granit med brutet krön, slipad dekor. Kraftig påväxt av lavar, delvis svårläst.	HEMMANSÄGAREN N.J. ANDERSSON *1857 †1929 HUSTRUN JOHANNA *1850 †1922 -- HULT	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 5	Hög vård i svart granit med rundat krön, slipad dekor. Kraftig påväxt av lavar, delvis svårläst.	JOHANNES SVENSSON ÖSTERGÅRD F. 1828 D. 1917 H.H. CHRISTINA SVENSSON F. 1829 D. 1902 DAVIDS PS. 108	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	

Kv 5, 6	Liten häll i svart granit, inskription i relief.	JOHAN ERIKSSON *1840 †1924 TÖRESTORP	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 7	Hög vård i rosa granit med rundat krön, slipad dekor.	MARIA STINA ABRAHAMSSON STENSABO *1827 †1913 SV. PS. 613	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 8	Hög smal vård i svart granit med brutet krön och slipad dekor. Påväxt av lavar, delvis svårläst.	LANDTBROKAREN J. PETERSSON *1817 †1899 HANS MAKAS INGA ELSA NILSDOTTER *1822 †1900 JOBS BOK 13:35	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 9	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor. Påväxt av lavar, delvis svårläst.	F.D. SMÅSKOLL. KOM. ORDF. A.J. GLANTZ *1838 †1922 HANS MAKAS KAJSA GLANTZ *1840 †1914 BARNEN LARS VIKTOR HILMA	Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	
Kv 5, 10	Låg vård i svart granit med rundat krön. Kraftig påväxt av lavar, ej läsbar.		Klass 2 Tidstypisk vård. Ingår i en samlad rad av äldre tidstypiska vårdar.	

Kv 9, 6-7	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	F.D. HEMMANSEGAREN ANDREAS BENGTSSON *1826 †1906 HUSTRUN INGA KRISTINA GUSTAFSDOTTER *1838 †1890 FR. LILLA GALLÖ VAR TROFAST INTILL DÖDEN SÅ SKALL JAG GIFVA DIG LIFVETS KRONA.	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, bibelcitat.	
Kv 9, 21-22, 27-28	Fyra mellanstora hällar i svart granit, ursprungligen placerade på grusgrav.	ANNA LEMCHEN *1849 †1937 LINA (?) *1864 †1939 MIMMI LEMCHEN *1854 †1895 ? TROTJÄNARINNAN INGA SVENSDOTTER *1825 †1891	Klass 1 Tidstypiska mindre gravhällar, ursprungligen placerade på grusgrav. Titel - trotjänarinnan samt tre kvinnliga medlemmar i familjen Lemchen, Dannäs säteri.	
Kv 9, 43-44	Mellanhög vård i svart granit med slipad dekor.	SKRÄDDAREN P.G. ANDERSSON 1859-1936 HUSTRUN ELIS 1816-1926 HÖGSTORP	Klass 1 Tidstypisk vård. Titel, hemvist.	

År 2019 genomfördes en kulturhistorisk inventering av alla gravar på Dannäs kyrkogård. Föreliggande rapport presenterar inventeringen och ger ett förslag till bevarandeplan.

